

Napsala Eliška Krásnohorská

(E*forum, 19. 08. 2015)

V roce 1889 v červnovém čísle prvního ročníku Časopisu českého studentstva (vydavatel a nakladatel Karel. St. Sokol, redaktorem Antonín Hajn) se objevily jako úvodní profilové články texty Elišky Krásnohorské a T. G. Masaryka. Zatímco Masarykův text Několik myšlenek o úkolech českého studentstva je poměrně známý, druhý s názvem Vzdělání pro vzdělání zcela zapadl, snad i proto, že jeho autorka je příliš spojována se Smetanovými librety a povšechným obrazem vlastenecké ideoložky. Břítke postřehy Elišky Krásnohorské, jíž bude věnována jedna z letošních antologií IPSL, však nijak nezestárly.

lh

Vzdělání pro vzdělání

Přímá účelnost všeho moderního snažení, která se téměř denně domáhá výsledků velkolepých v oboru výzkumů, vynálezů i praktických úspěchů, má stinnou, pochmurnou stránku. Šmahem zavrhuje moderní svět vše, z čeho nekyne prospěch, a to prospěch co možná rychlý a vydatný. Ze života stírají se ideální barvy, stírají se i z povah, zásad, ba i z citů našich co den víc a více. Jaký div tedy, že též o účelu vzdělání zavládl názor materialistický, prospěchářský, který sice dávno není novým, ale nad porovnání povšechněji rozšířil se nyní, nežli tomu bylo ještě před čtvrtstoletím. Každé nové dorůstající pokolení vydáno jest silnějším a silnějším vlivu náhledů, že vzdělanost jest prostředkem, kterým lze dosíci postavení, a ničím více.

Pěstuje se vzdělání pro profesi, pro zlepšení hmotného blahobytu, pro snazší konkurenci v pověstném boji o žití, pro urovnání vyšších kariér, pro vyniknutí ve společnosti i na trhu života; – vzdělání pro všemožné praktické účely, jenom ne vzdělání pro svůj význam ideální, pro ušlechtnění člověka, pro rozmnožení nejčistšího, duševního blaha mezi lidmi, pro zobecnění poznání a pravdy, pro uhájení názorů svobodnějších a spravedlivějších, – slovem: jenom ne vzdělání pro vzdělání, a přece jesti vzdělání sobě samého účelem nejvlastnějším.

Mladý člověk naší doby věnuje se studiím s tím vědomím, že to činí pro *vezdejší chlebiček*, a kdyby mu i někdo připomenul, že nauky a uměny mají také jiný, vyšší účel, co asi by mu poprvé problesklo hlavou? Zjistě nic jiného, než takzvaná *sláva*. Ne snad sláva ve velkém slohu, spočívající na základě mohutných duševních prací nebo charakterních skutků, ale ta titěrná, pidimužická sláva v našich malých a malicherných

poměrech tak laciná, která nemine u nás žádného ctižádostivce, má-li jen dost mravní chabosti, aby se dal do vleku některé dosti silné koterii. [...]

O každém způsobu vzdělání, o vysokém učení zejména, jest obecné mínění naší společnosti, že jest ho potřeba jen k odborným povoláním. Bez účelu tohoto zdálo by se vyšší studium našim kruhům zbytečností a podivínstvím, ba skoro výstředností pokárání hodnou. Naše společnost, kromě nejvzácnějších výjimek, téměř neví o jiném vzdělání nežli profesionálním, chlebovém: mluvíme zde totiž o vzdělání důkladném, opravdovém, nikoliv o povrchní oné polituře ducha, která se pěstuje pro salon, nemajíc ani nemohouc míti nějakého praktického významu. [...]

Kde vzdělání má jen účel praktický, kde duševní práce je jen obchodem, tam musí se vědění důsledně státi jen ziskem pro hlupáky, čím více pak hlupáků a čím méně vzdělaných, tím větší zisk pro každého jednotlivého z těchto privilegovaných. k takovým a nejistým koncům vede vypočítavý, střízlivý, prospěchářský směr vzdělání, který se okazale odřiká všeho ideálního horování, všeho vzletu a zanícení pro čisté pojmy pravdy, krásy a dobra jako dětinství přežilého a v nepraktické své blouznivosti směšného. Směr ten neučiní vzdělanost ušlechťovatelkou, osvoboditelkou lidstva, ale mocnou pákou v rukou silnějších k jeho zotročení, využitkování a degradování. [...]

Chlebařský názor ten snižuje nejen nepřímo průměr vzdělání všeobecného, ale přímo určitěji strhuje na svůj nízký bod onu míru svobodného myšlení a vývoje duševního, která jest vrcholem inteligence národa a pro jeho platnost ve světle vzdělaném, pro jeho budoucnost v konkurenci se sousedy ještě více značí než počet škol a rozšířenost vědomostí obecných. Chlebařský názor nedopustí nikomu, aby síly ducha svého napínal více, než se mu hmotně vyplácí, aby hromadil vědění více, než jest mu nezbytno k provádění jeho profese; nejvyšší výkony lidského ducha nejsou a nemohou nikdy býti sdostatek odměněny zevně, nikdy nebyly podniknuty pro zisk, vždy z entusiasmu, z lásky pro věc, často obětmi mnohem závažnějšími, než jest pouhá oběť hmotná. Kdyby se každý duševně snažil jen tolik, pokud má zabezpečenou naději na odměnu, neměl by svět nejpřednějších děl uměleckých ani výzkumů vědeckých, neměl by oněch velikánů povahy, které jako věčně umravňující vzory ctí v hrdinách myšlenky a jejích mučednicích.

Nejvyšší směry duševní a mravní nevyplácejí se nikdy hmotně ani jiným druhem všedního prospěchu. Kdo více bádá a více ví než jiní, kdo myslí hlouběji a soudí ostřeji, kdo palčivěji cítí zlo a určitějším jménem je nazývá, kdo vroucněji vyzývá dobro a naléhavěji volá o jeho splnění: ten sotvaže počal svou duševní činnost, již porušil meze šablony a nemile se dotknul pohodlné obvyklosti, mrazil sebevědomí privilegované prostřednosti. Ohrozil neomylnost některé kasty, kteráž mezi sloupy svého trvání musí míti ten či onen pevně zakořeněný blud. [...]

Jako se duševní snaha jinak nepojímá, nežli že jest úsilím o ten chlebiček, tak se i v boji stran především hledívá k jedné zbrani: připravit odpůrce o chléb. Jest to starým prostředkem každé tyranie, zbaviti chleba někoho, kdo se odvážil nepřijmých

názorů, a také náleží ke zjevům zcela obyčejným, že muž v postavení poněkud odvislém na přízni jiných, byť vysoce zasloužilý a osvícený, bojí se hlásiti se nezastřeně k svému přesvědčení – kvůli chlebu. A tento chlební strach, zarážející každou smělejší myšlenku, každé pronikavější bádání i všechen povzlet nad uzavřený prostor pojmů přijatých a schválených, ten pocit nebezpečí jest tak rozšířen ve vzduchu, že se zmocňuje mnohých i tam, kde není podstatné příčiny, a nestatečnost, nemužné ustupování, zamlčování i zapírání svého přesvědčení nezřídka nalezne se u lidí jinak ctihodných a hmotně zcela samostatných, aspoň nezávislých na oněch, jež uraziti se bojí prohlášením svého odchýlného náhledu.

Boj o žití v nejhrubším smyslu materiálním přenáší se na pole ducha. Když se pak zápas vede na tak neušlechtilém stanovisku, jaký div, že i způsob boje postrádá všeho, čím by měl boj myšlenkový povznesen býti nad všední zápas o skývu. Což divu, že právě lidé nejlepšího zrna pak se znechucením patří na to zápolení a volajíce po svornosti, domnívají se, že by nás spasil smír. A přece smír takový znamenal by zřeknutí se veškeré možnosti, aby z třibících se myšlének vykrystalizovalo se poznání pravdy. Odřící se svého přesvědčení, jež máme za lepší než přesvědčení ostatních, zapřítí své vědomí draze nabyté, potlačiti svůj pud k pravdě a licoměrně schvalovati – byť mlčky – zásady a nauky, které se nám chybnými jeví, – to jsou podmínky svornosti, jež se na nás žádá a za niž se nám slibují hrnce egyptské.

Jsou křivdy, s kterými smír by byl podlostí, nepravdy, s nimiž nelze nikdy poctivě uzavříti svornost; jsou nesprávnosti, proti kterým boj jest nejen plným právem naším, ale naší povinností národní a lidskou. A boj ten nesmí nás zarážeti, vyžaduje-li obětí sebevětších: hmotného prospěchu arci nelze se při něm nadíti jako při klidném, všemu příkyvujícím výdělkářství, a proto zřídka k němu s opravdovostí se odhodlají, kdož nevytkli duševnímu svému snažení vyššího cíle nežli lepší sousto chleba.

Jest to u nás smutný zjev, který jakož výmluvný doklad osvětluje pravdu, jak málo jsme dosud vyspěli nad primitivní, chlebičkové stanovisko v nejdůležitějších zájmech duševních. Stokrát opakované stesky, že obecnstvo nevšímá si dosti literatury, bývají jako nejpádňejším důvodem podporovány výčitkou, že spisovatel český za svou práci jest hmotně příliš chudě odměňován. Obecnstvu se tím mimoděk vštěpuje domněnka, že literatura má ten účel, aby spisovatelé měli co jísti. Obecnstvo nechápe, že hmotná chudoba spisovatelů jest vysvědčením chudoby – ale duševní – pro vybrané kruhy celého národa, a tyto skutečně se honosí zcela zjevně, že poskytují spisovatelstvu nějaké podpory, kupují-li do roka několik knih. Tak daleko to dospělo, že se odbírání knih pokládá téměř za jistý odbor dobročinnosti, ale na každý způsob za jednání nezištné a vlastenecké. [...]

Naše obecnstvo neví, že literatura není spasena tím grošem, který se na ni dle běžného výrazu „obětuje“, ale že jest jí potřeba porozumění, soudnosti, kritičnosti, interestu, čilého ohlasu a duševní vzájemnosti v obecnstvu: jen pak může vykonati své určení.

Pravívá se obecnstvu, že literatura je vzdělá, – tak jako by se tvrdilo, že dobrá setba vzdělá pole. Není tomu tak: setba vyžaduje pole již napřed vzdělaného, a literatura chce nalézt půdu již připravenou opravdovým, prohloubeným vzděláním v obecnstvu – jinak padá sémě její stále na ztvrdlou kůru anebo skálu. [...]

www.ipsl.cz